

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПАТРОНАТУ

Булеца С.Б., к.ю.н., доцент
Лешанич Л.В., викладач

Ужгородський національний університет

У статті проаналізовано історіографію розвитку патронатного виховання. Серед більшості осіб поширеною є думка, що патронат з'явився із прийняттям Сімейного кодексу України. Періодизація розвитку патронату дасть можливість об'єктивніше зрозуміти та ознайомитись із цим поняттям.

Ключові слова: історія розвитку, періоди розвитку, патронат.

Булеца С.Б., Лешанич Л.В. ПЕРИОДИЗАЦИЯ РАЗВИТИЯ ПАТРОНАТА / Ужгородский национальный университет, Украина

В статье проанализирована историография развития патронатного воспитания. Среди большинства людей распространена такая точка зрения, что патронат появился с принятием Семейного кодекса Украины. Периодизация развития патроната даст возможность объективней разобраться и ознакомиться с этим понятием.

Ключевые слова: история развития, периоды развития, патронат.

Buletsa S.B., Leshanich L.V. PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF THE PATRONAGE / Uzhgorod national university, Ukraine

In present article is reflected the history of development of children's patronage in Ukraine. It is affirmed that patronage form of children upbringing existed long before the acceptance of new family code of Ukraine. Nowadays, the institution of patronage is hardly used in practice because of its legal and practical imperfection.

In the article it is analyzed the historiography of the development of the patronage education. Periodization of patronage will enable to understand objectively and familiarize with this concept.

Development of patronage in Ukraine is able to be divided into the following stages:

- Arrangement of children in Ukraine in a period of existence of the Ancient Russian state
- Patronage in a period of the Moscow kingdom
- Arrangement of children in Ukraine, in the part of the Russian Empire
- Patronage in a period of domination of the Soviet rule in the territory of Ukraine
- Patronage in the independent Ukraine

The first case of the solicitude of the children, which is mentioned in chronicles, refers to year 869.

The beginning of the second period in the history of patronage of children (between Muscovy) associated with the reign of Ivan IV.

Foster form of education about the homeless and orphaned children, which were placed in institutions, used in the 20-40 years of the last century in the Soviet republics.

The beginning of the third period is associated with the adoption of the Family Code, the period of patronage in an independent Ukraine, which continues to present days.

Key words: history of the development, periods of the development, patronage.

Патронатне виховання має давню історію, котра бере свій початок із Шотландії, де його застосовували з початку XIX століття [1]. У нашій країні патронат почав зароджуватися за часів існування Давньоруської держави, пройшов тривалу еволюцію аж поки не набув тієї форми, що ми маємо сьогодні.

Оскільки патронат розвивається не один десяток років і має давню історію – періодизація розвитку патронату сприятиме всебічному, об'єктивнішому дослідженню даного виду влаштування дітей-сиріт або дітей позбавлених батьківського піклування і допоможе зрозуміти його правову природу.

Зазначимо, що історичний аспект питання патронату досліджували чимало науковців, зокрема – З.И. Воронина “Правовые формы воспитания детей, оставшихся без попечения родителей”, А.Г. Зінченко “Застосування системи патронатування в Радянській Україні як шляху подолання дитячої безпритульності у 20-30-х роках”, А.Г. Зінченко “Дитяча безпритульність в радянській Україні у 20-х – першій половині 30-х років XX століття”, В.Ю. Євко “Патронат як вид влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування”, Н. Касьянова “Державна політика

щодо ліквідації безпритульності та бездоглядності у 1943 – на початку 1950-х років (на прикладі Донбасу)” та інші.

Метою даної статті є розділити всю історію патронату нашої країни на етапи та охарактеризувати кожен з них.

Для досягнення цієї мети, автор ставить перед собою завдання дослідити історію патронатної форми виховання дітей в Україні.

Розвиток патронату в Україні можна поділити на такі етапи:

- Влаштування дітей в Україні за часів існування Давньоруської держави
- Патронат періоду Московського царства
- Влаштування дітей в Україні – складовій Російської імперії
- Патронат в період панування на території України радянської влади
- Патронат в незалежній Україні

Період Давньоруської держави. Перший період, а саме, період зародження патронату на території України, починається з часів існування Київської Русі.

На Русі піклування про дітей-сиріт розвивалося разом з впровадженням християнства і покладалося на князів і церкви «Влада батьків над дітьми». Влада батьків над дітьми була безмежною аж до права батьків віддавати своїх дітей в рабство [2, 34].

Перший випадок опіки над дитиною, згадуваний у літописі, відноситься до 879 року.

Піклування про бідних і дітей-сиріт розглядав як один із своїх найголовніших обов'язків і Володимир Мономах. У своїй Духовній Дітям він заповідав захищати сиріт і закликав: "Всього же паче убогих не забувайте, но елико могуте по силе кормите, снабдите сироту" [3, 24].

У ті далекі часи піклування про дітей-сиріт було особистою справою князів, або покладалося князівською державою на церкву. Але в будь-якому випадку піклування про дітей-сиріт здійснювалося з релігійних, моральних спонукань, розглядалося як богоугодна акція. Приказка того часу говорить: "Не пости, не молись, а доглянь сироту".

Початок перебігу другого періоду в історії патронату над дітьми (**період Московського царства**) пов'язується із царюванням Івана IV.

У період царювання Івана IV до кола завдань державного правління, здійснюваного за допомогою наказів, входило і піклування про дітей-сиріт.

На початку XVI століття у важкі, сумні часи особливо піклувався про вдів і сиріт незалежно від їх походження і віросповідання російський цар Борис Годунов. Вжиті Борисом Годуновим заходи економічного характеру включали в себе і безкоштовну передачу бідним, вдовам, сиротам привезений з віддалених районів у великій кількості хліб.

У середині XVII століття за часів царя Олексія Михайловича отримала свій подальший розвиток ідея поступового зосередження піклування про дітей в руках влади громадянської.

Цей період не характеризується існуванням патронату в тій формі, що ми маємо сьогодні. Проте ми не можемо говорити про історію патронату, досліджуючи ці далекі часи, і не помічаючи, що зародження патронату відбувалося вже на даному етапі історичного розвитку.

Патронат у період панування Російської імперії. У Російській імперії патронат було законодавчо визначено як одну із форм опіки над сиротами [4]. У цей період, що і можна вважати принциповим кроком у розвитку патронату, на законодавчому рівні відбулося відсторонення церковної влади від шлюбно-сімейних відносин, бо раніше справами сімейними займалося "Велике духовенство". Тепер велика частина сімейних справ підпорядковувалася світським, цивільним законам.

Величезний внесок у розвиток даної сфери суспільних відносин зробив Петро I, реформаторська діяльність якого була пов'язана із дітьми, які опинилися в скрутному становищі, без сім'ї, без засобів до існування. Здійснювалася вона за двома основними

напрямами. Перший напрямок становили заходи, спрямовані на влаштування дітей, які виявилися нікому "не потрібними" в державні установи. Другий – полягав в боротьбі з жебрацтвом неповнолітніх [5, 11].

Завершальна стадія історії розвитку патронату на даному етапі пов'язується із правлінням Імператриці Марії Федорівни. За її ініціативою дітей почали передавати в селянські сім'ї "государевих" сіл. За виховання "приютських" селянам платили та надавали ряд пільг.

Завершення даного періоду в історії патронату характеризується вже більшим наближенням нас до тієї моделі патронату, що ми маємо сьогодні.

Патронат у період панування на території України радянської влади. Патронатна форма виховання щодо безпритульних та осиротілих дітей, які перебували в інтернатних закладах, застосовувалася в 20-40 роки минулого століття й у радянських республіках.

Дехто початок історії патронату у радянський період пов'язує із постановою ЦВК і РНК РСФРР "Про порядок та умови передачі вихованців дитячих будинків у селянські сім'ї" від 5 квітня 1926 р., а також постановою ЦВК і РНК РСФРР "Про порядок і умови передачі вихованців дитячих будинків та інших неповнолітніх трудящим в містах та робітничим селянам" від 28 травня 1928 р. [6, 474]. Проте, дослідивши це питання глибше, виявляється, що патронатна форма виховання в радянський період почала застосовуватися дещо раніше.

Вперше Радянський уряд був змушений вдатися до патронату вже в 1918 р. "Брудні незатишні будівлі з порожніми кімнатами і голими стінами. У кам'яних будівлях – жахливі сходи, великі переходи, найсильніші протяги... Скрізь жахливі вбиральні: в них сморід і холод", – така гнітюча картина постала в 1918 р. перед співробітниками Московського губернського відділу соціального забезпечення, які брали у своє відання місцеві дитячі установи (притулки та виховні будинки) [7]. Ці нікчемні притулки, котрі в народі називалися «фабриками янголів» [2], через вкрай високий рівень дитячої смертності було вирішено негайно закрити. Проте створення нових, просторих і світлих, дитячих будинків, які б відповідали декларованому радянською владою гаслу «Палаці – дітям», вимагало часу і засобів, а вихованцям закритих дитячих установ потрібні були житло і опіка негайно. Керівництво Московського губернського відділу соцзабезпечення було змушене тимчасово розмістити дітей в сім'ях селян підмосковних сіл. Фактично це був перший радянський досвід масової роздачі дітей на патронат.

Держава нав'язувала дітей селянським сім'ям без врахувань різних об'єктивних причин (у деяких сім'ях було досить багато і свої дітей), матеріальних можливостей тих сімей. За таких обставин, очевидно, що патронат, здійснюваний у такій формі приречений на невдачу. За свідченням А.Д. Калініної, яка була в той час комісаром Московського губернського відділу соціального забезпечення, селяни «травили» своїх вихованців, "як мишей". До кінця 1920 р. смертність патронуваних селянами дітей досягла катастрофічних розмірів [2]. Застосування приватного патронату було визнано помилковим.

Становище із дитячою безпритульністю залишалося незмінним і співробітники Диткомісії ВЦВК спільно з Наркомпросом РРФСР розробили спеціальні "Правила про розміщення дітей голодуючих губерній у приватних осіб", які повинні були звести до мінімуму негативні наслідки розселення дітей у селянських родинах. Також держава обіцяла ряд пільг і матеріальну допомогу сім'ям, що брали на виховання безпритульних дітей.

Незважаючи на всі вжиті заходи патронатна форма виховання як така, якою собі її уявляла держава не прижилася і на цей раз. Селянські сім'ї брали на виховання дітей з корисливих мотивів і тому часто діти опинялися в гірших умовах, ніж перебували, проживаючи в дитячих будинках. Правила, прийняті органами влади, які мали усунути недоліки попередньої практики застосування патронату також виявилися безрезультатними.

Головний науковий консультант науково-експертного управління апарату Верховної Ради України – Макійчук Тетяна пов'язує зникнення в ті часи інституту патронату із прийняттям у 1968 році Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю (цим нормативним актом інститут патронату виключено із сімейного права). Норми щодо патронату над дітьми зберегли у своїх Сімейних кодексах лише дві держави з колишніх республік СРСР – Латвія та Узбекистан [1].

Таким чином, досвід виховання дітей-сиріт в прийомних сім'ях на договірних умовах не прижився. Патронат був витіснений опікуномством і усиновленням, заснованими на традиційних сімейно-споріднених стосунках прийомних батьків і дітей.

Період патронату в незалежній Україні. Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято в 1989 році й ратифіковано Україною в 1991 році, проголошує, що дитині для повного емоційного комфортного розвитку найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові і взаєморозуміння. Саме за таких умов дитина може бути цілком підготовлена до самостійного життя в суспільстві й вихована в дусі розуміння цінності демократії, прав людини, вищих гуманістичних ідеалів та моральних цінностей.

Можливо, на виконання саме цього завдання інститут патронату закріплено на законодавчому рівні 01 січня 2004 року із прийняттям нового Сімейного кодексу України (далі СК України). З цим фактом можна пов'язати початок третього періоду – періоду патронату в незалежній Україні, який триває по сьогоднішній день.

Питання патронату над дітьми регулюється главою 20 СК України.

Патронатне виховання дітей здійснюється на підставі договору патронату. За договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату (ст.252 СК України) [9].

Така форма влаштування дітей, позбавлених батьківського виховання характеризується рядом особливих ознак, а саме:

- відносини патронатного виховання виникають на підставі укладення договору;
- договір про патронат – це відплатний сімейний договір (ст.254 СК України);
- для виникнення патронатних правовідносин необхідна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити (ст.253 СК України);
- патронатне виховання дітей-сиріт або дітей, які з інших причин позбавлені батьківського піклування має обмежений строком характер – до досягнення дитиною повноліття (ст.252 СК України);
- не належить до підстав створення сім'ї, а тому патронат не є перешкодою для усиновлення дитини [6];
- між дитиною й патронатним вихователем складаються більш тісні зв'язки, ніж між дитиною й піклувальником чи опікуном [6];
- при патронаті батьківських прав не виникає, а дитина передається лише на виховання [4, 227];
- між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань [4, 227].

На даний час у законодавстві України, що регулює сферу суспільних відносин пов'язаних із патронатом існує ряд прогалин, що гальмує застосування цього інституту на практиці. Але той факт, що дитяча безпритульність є досить актуальною проблемою сьогодення і досвід зарубіжних країн показує на відмінне застосування в практиці інституту патронатного виховання (фостерного виховання) свідчить про те, що історія розвитку патронату на цьому не зупиниться, оскільки потребує подальшого вдосконалення.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що патронатна форма виховання має давню історію. Періодизація патронату допоможе глибше, всебічніше, об'єктивніше ознайомитись із такою формою виховання дітей, як патронат, що допоможе уникати колишнього негативного досвіду в розвитку патронатного виховання та приймати ті нормативно-правові акти, які сприятимуть ширшому застосуванню цієї форми влаштування на практиці і, як результат, зменшить дитячу безпритульність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макійчук Т. Патронат як одна з форм сучасного підходу до розв'язання проблем влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків / [Електронний ресурс] /

- Тетяна Макійчук // Віче – 2009. – № 4. – С. 24-26. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1381/>;
2. Из опыта работы с родителями уличных детей / Социальный приют "Радуга Надежды", Центр дневного пребывания детей / [Васильченко Л.А., Галияхметов Р.Р., Журавлев А.Ю. и др.] Возвращение домой. – СПб.: УСПХПБОФ "Служение" Социальный приют "Радуга Надежды", 2002. – 98 с.
 3. Работа с детьми, оплакивающими потерю близких. Руководство / [Банс Морис, Рикардс Анна, Речел Харви]; – М.: Детский юридический центр, 2003. – 98 с.
 4. Приймозна сім'я як соціальне явище в Київській Русі та Російській Імперії. Історія виникнення прийомних сімей в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_виникнення_приймочних_сімей_в_Україні
 5. Руководство по медико-социальной реабилитации детей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации / Гусарова Г.И., Г.П.Котельников, В.Ф.Пятин. – М.: Медицина, 2006. – 303 с.
 6. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / З.В. Ромовська. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 532 с.
 7. Смирнова Т.М. Опыт патронатного воспитания детей в Советской России и современность [Електронний ресурс] / Т.М. Смирнова // Какорея. Из истории детства в России и других странах: сб. статей и материалов (Труды семинара РГГУ "Культура детства: нормы, ценности, практики). – Вып. 1. – Тверь, 2008. – С. 174-196. – Режим доступу: <http://childcult.rsuh.ru/article.html?id=618906>
 8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.

УДК 347.62: 347.44 (477)

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Дудорова К.Б., к.ю.н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

Статтю присвячено питанням вдосконалення законодавства, яке регулює укладення шлюбного договору.

Ключові слова: шлюбний договір, подружжя, конкубінат, право спільної сумісної власності подружжя.

Дудорова Е.Б. БРАЧНЫЙ ДОГОВОР: ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА / Бердянский государственный педагогический университет, Украина

Статья посвящена вопросам совершенствования законодательства, регулирующего заключение брачного договора.

Ключевые слова: брачный договор; супруги; конкубинат; право общей совместной собственности супругов.

Dudorova K.B. MARRIAGE CONTRACT: QUESTIONS OF IMPROVING THE LAW / Berdyansk state pedagogical university, Ukraine

The article is dedicated to the questions of improving the law that regulates entering into marriage contract. A provision that there are norms that hold the initiative of marriage contract parties and give the reason for never-ended court disputes in the current Family Code of Ukraine is argued. In particular part 4 of Article 93 of the Family Code of Ukraine is analyzed in the context of its correspondence to the society needs. It is stressed out that the law covers tested mechanisms for the protection of violated rights of any contract participant. It is talked about holding marriage contract invalid, change of marriage contract under court decision and also about canceling marriage contract to the demand of one of the couple under court decision, in particular, in case of impossibility to execute it. A conclusion is made that existence of such an estimated category as "extremely unfavorable material position" in the Family Code of Ukraine denies the idea of contract regulation of marriage relations and creates foundation for abuse by the law enforcement agents. It is